

Dünya Sağlık Örgütü'nün 6. Evre Pandemi Uyarısı ve Uluslararası Sistemin Evrilme Olasılığı

Ahmet Nazmi Üste^{a, b}

Özet

Dünya Sağlık Örgütü'nün 11. Mart 2020 tarihinde 6. Evre pandemi ilanında bulunmuştur. Bu evrede 5. Evredeki durumun aşılması, virüsün 3. Bir ülkeye de sıçraması aşamasıdır. Bu ilan küresel çapta bir pandeminin söz konusu olduğu anlamına gelmektedir. Uluslararası politika açısından salgın dönemi, tarih boyunca uluslararası sistemin işleyişinde etkin olan temel motivasyonların artık işe yaramayacağı yeni bir dönemin de habercisi olmuştur. Devletleri ve devletlerin oluşturduğu organizasyonları yeni duruma uygun davranmak ve yeni modeller üzerinde uzlaşmak gibi bir zorunluluk beklemektedir. Covid-19 pandemisi uluslararası ilişkilerin temel işleyişini değiştirecek ve öncesi dönemden farklı dinamikleri devreye sokacak bir etki yaratmaktadır. Çalışma tarihsel süreçten bugüne temel uluslararası sistem analizlerini referansa koyarak dönüşüm olasılıklarını irdelemeyi hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler

Covid-19

Pandemi

Uluslararası Sistem

Uluslararası Toplum

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 06.05.2020

Kabul Tarihi: 10.06.2020

Doi: 10.18026/cbayarsos.733263

The World Health Organization's 6 th Phase Pandemic Alert and Probability of Evolution of the International System

Abstract

The World Health Organization has declared a pandemic - Phase 6 on March 11, 2020. It is a level of ranging from Phase 5 to Phase 6 - a stage of spreading a virus to a third country. This announcement indicates an existence of an outbreak at global level. Regarding to the international politics, the pandemic period has also foreshadowed a new era where the basic motivations that have been effective in the functioning of the international system throughout history will not be operational anymore. It is a necessity for states and state-established organizations to act in accordance with the new emerged conditions and to compromise on new models. The Covid-19 pandemic creates such an effect that will change the basic functioning of international relations and prompt the different dynamics than before. The study aims to examine the transformation possibilities since the historical process by this time referring to the basic international system analyzes.

Keywords

Covid-19

International Community

International System

Pandemic

About Article

Received: 06.05.2020

Accepted: 10.06.2020

Doi: 10.18026/cbayarsos.733263

^a İletişim Yazarı: nazmi.uste@deu.edu.tr.

^b Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-4638-6629

Giriş

Pandemik sözcüğü Türk Dil Kurumu sözlüklerinde şimdiye kadar kendine pek yer bulamamış bir sözcüktür. Daha çok fen bilimlerine özgü sözlüklerde rastlanabilmektedir (TDK 2020). Ancak bundan sonra durumun böyle olmayacağı ve “pandemik” sözcüğünün güncel konuşma dilinde kendine geniş bir saha açacağı aşikar görülmektedir. Zira kıtalar arası yayılan ve kontrolü kolay görülmeyen COVID-19 virüsünün yayılımını Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) “pandemik salgın” olarak ilanıyla bugünlerde tüm dünyada gündemi oluşturmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü “pandemi” uyarısını 6 evreye ayırarak yapmaktadır:

- a- Bu 6 evrenin ilki insanlara doğrudan bulaşma riski taşımayan ancak hayvanlar arasında görülen virüsler içindir.
- b- 2. Evre ise vahşi ya da evcil hayvanlar arasında dolaşan bir influenza virüsünün insanlara da bulaşabilme riskine işaret eden, bu konuya dikkat çekilmesini gerekli kılan evredir. Bu evrede henüz insana bulaş vakası görülmemektedir.
- c- 3. Evre olarak tanımlanan bu evrede ise virüsün hayvandan insana ya da insandan insana bulaştığına dair tespitler vardır. Ancak bu bulaşma yaygın bir salgın görüntüsünden uzaktır. Enfekte biri çok yakında birini ancak enfekte edebilmektedir. Kitlelilik söz konusu değildir.
- d- 4. Evre ise virüsün bir ülke bütününde yayılmasına ancak henüz sınırların ötesine geçmediği durum için kullanılır. Bu aşamada o ülkenin derhal Dünya Sağlık Örgütü’yle temasa geçmesi ve salgına muhatap ülkenin yayılmayı engelleyecek şekilde çevrenmesi gereklidir.
- e- 5. Evre ise virüsün bir ülkeden ikinci bir ülkeye yayıldığı bilgisi üzerine harekete geçer. Bu durum “pandemik” bir duruma en yakın haldir. Dünya Sağlık Örgütü bu evrede eşgüdümü, koordinasyonu ve alınacak önleyici tedbirleri acil olarak devreye sokar. Bu süreçte devletler arasında işbirlikleri sonuç alabilmek için kaçınılmazdır.
- f- 6. Evre ise “pandemik evre” olarak adlandırılır. Bu evrede 5. Evredeki durumun aşılması, virüsün 3. Bir ülkeye de sıçraması aşamasıdır. Bu durum küresel çapta bir pandeminin söz konusu olduğu anlamına gelmektedir (Dünya Sağlık Örgütü 2020a).

Tarih boyunca pandemik nitelikte salgın hastalıklar dönem dönem görülmüştür. 1347-1351 yılları arasında “kara ölüm” olarak da bilinen ve bu süreçte 200 milyon insanın öldüğü düşünülen veba salgını, 20 yüzyılda görülen 1918-1919 İspanyol gribi, 1957-1958 Asya gribi, 1968 Hong Kong gribi ve 21. Yüzyılda 2009-2010’u kapsayan H1N1 salgını başlıca pandemiler olarak dikkat çekmiştir. 2009-2010 H1N1 pandemisi yaklaşık 400.000 insanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanırken birçok devletin ilk kez pandemiyle mücadele için kapsamlı planlar geliştirdiği ilk pandemidir (Dünya Sağlık Örgütü 2020b).

Her pandemi tıp, biyoloji gibi alanlarda yeni bir öğrenme sürecini tetiklerken küresel bir sorun olduğuna dair farkındalığın artması ya da küresel eylem planlarını devreye sokabilecek teknolojik kabiliyetlerin belirmesiyle politik ve yönetsel düzeyde de yeni bir öğrenme ve uygulama sürecini de gündeme getirmektedir. Tabii ki yeni politik ve yönetsel süreçlerin pandemi dönemlerinde rol almaya başlaması daha çok 21. Yüzyılın gelişmiş ve gelişmeye devam eden teknolojik alt yapısı içerisinde mümkün olabilecektir.

Küresel çapta bir krizin çözümü yine küresel çapta bir çözüm gerektirdiği halde dünya bu bir arada oluşu tam anlamıyla sağlamakta hep başarısız olmuş ya da zora dayalı bir uyum

görüntüsüyle yetinmek zorunda kalmıştır. 20. Yüzyılda küresel çapta en önemli başarı olarak kabul edilebilecek olan Birleşmiş Milletler Örgütü dahi güçlü devletlerle diğerleri arasında bir bütünleşmeyi değil, güçlülerin diğerlerine dayatmalarını realize edebilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2014 Eylül'ünde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapmış olduğu konuşmada kullandığı "dünya beşten büyüktür" ifadesi, Birleşmiş Milletler'in küresel çapta gücün belirleyiciliğine dayalı sistemine açıktan bir eleştiri niteliğindedir (Aljazeera Türk 2014).

Uluslararası Sistem Üzerine Farklı Bakış Açıları

Tarafları devletler ya da devletlerin oluşturduğu örgütler olan bir güç sisteminde denklemi bu güç parçaları arasındaki ilişkiye göre tanımlamak ve çözümlenmek mümkündür. Nitekim bu konuda özellikle uluslararası politika üzerine çalışanların ortaya koyduğu bazı temel "sistem analizleri" bilinmektedir. Örneğin, Morton Kaplan uluslararası sistemi altı tipolojiye ayırırken klasik güç dengesi sistemi, gevşek iki kutuplu sistem, sıkı iki kutuplu sistem, hiyerarşik sistem, evrensel sistem, birim veto sistemi şeklinde ayrımlara gitmiştir. Bu altı tipolojiyi zamanla geliştiren Kaplan tipolojilerine çok gevşek iki kutuplu sistem, detant sistemi, istikrarsız blok sistemi ve tamamlanmamış nükleer yayılma sistemini de eklemiştir (Sönmezoğlu 2000: 628-629). Richard N. Rosecrance ise Avrupa Tarihi'ni 1740-1960 arası dönem için incelemiş ve dokuz sistem belirlemiştir. Hans Morgenthau realist bir perspektiften güç dengesi sistemine vurgu yaparak gücün uluslararasıda dağılımını incelemiştir. Bu incelemesinde bazı kriterlere bağlı olarak sistemleri istikrarlı ve istikrarsız sistemler olarak da ayırmıştır. Rosecrance'a göre sistemin istikrarını "bozucu girdiler", düzenleyici mekanizmalar ve çevresel kısıtlar belirlemektedir. Düşünceye göre Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler gibi organizasyonlar "düzenleyici mekanizmalar"dır ve sistemin istikrarına katkı sağlamışlardır. Diğer yandan da devletler arasındaki güç ve çıkar mücadelesi, ayrılıkçı hareketler gibi konular da "bozucu girdi" olarak değerlendirilebilir ve sistemin istikrarını tehdit eder niteliktedirler. Ayrıca Rosecrance, emperyalizmin hakim olduğu bir sistemde işgal edilecek toprakların kalmamasını "çevresel kısıtlayıcı" faktör olarak değerlendirmiştir (Arı 2008: 155-156). Rosecrance'ın "düzenleyici mekanizmalar"ının güce dayalı bastıran, sindiren bir mekanizma olduğunu, rızaya dayalı olmayan boyun eğişleri barındırdığını da hatırlatmak gerekecektir. Örneğin Rosecrance'a göre düzenleyici bir faktör olan Milletler Cemiyeti'nin esasen Birinci Dünya Savaşı'nın barış anlaşmalarıyla oluşturulmak istenilen adil olmayan düzenini mağluplara dayatan bir özelliği olduğu aşıkardır. Nitekim bu durum revizyonist ve anti revizyonist iki grubun daha sonra İkinci Dünya Savaşına neden olacak gelişmelerin temelini atmasına yol açmıştır. Öyleyse sistemin düzenleyicilerinin sistemin istikrarı için konjonktürel bir sonuç almaya hizmet ettiğini iddia etmek mümkündür.

Uluslararası siyasal sistemlerle ilgili öne çıkan düşünürlerden biri de Hans Morgenthau'dur. Hans Morgenthau özellikle başat ve bağımlı sistemlere ilişkin analizinde güç faktörüne bağlı olarak sistemlerin alt sistemler üzerindeki belirleyici etkisini vurgulamıştır (Morgenthau 1970). Diğer yandan Immanuel Wallerstein ise Modern Dünya Sistemleri Teorisi'nde uluslararası sistemi merkez-çevre ilişkisi içerisinde analiz ederek aktörlerin tek tek tavrından ziyade sistemin topyekûn belirleyici etkisine atıf yapmıştır (Wallerstein 2004: 23-41).

Bu açıklamalar genel hatlarıyla "güçlü-güçsüz", "ezen-ezilen" çatışmalarının tezahürlerine dayalı görülmektedir. Başka bir bakış açısıyla söylemek gerekirse "barış"ı uluslar arasında devletlerin temel amacı olarak kabul eden idealist yaklaşıma uzak görülmektedir. Oysa idealist yaklaşım, ABD başkanı Woodrow Wilson'la özdeşleştirildiği şekliyle uluslar arasında

barışın devletlerin ortak iradeleriyle benimsedikleri bir “barış” a yine devletlerin ortak iradeleriyle kurdukları uluslararası örgüt ya da örgütler kanalıyla ulaşabilecekleri bir kurguya dayanmaktadır. Nitekim Başkan Wilson’un 14 Noktası içerisinde bu örgüte de vurgu bulunmaktadır (Bedirhanoglu 2012: 258-264).

Ne var ki Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam/ League of Nations) dünyada böylesi geniş katılımlı ve “barış”ı hedefe koyan bir prototip olmanın ötesine geçecek bir başarıya imza atamamıştır (Üste 2018, Armaoğlu 1988). Bu olumsuzluk çok geçmeden eleştirileri de doğurmuştur. Örneğin 1936’da Edward Hallett Carr, üstelik Woodrow Wilson kürsüsünde görevdeyken şiddetle idealist yaklaşımı eleştirmiştir. Bu eleştiri Uluslararası İlişkiler disiplininde “realist” yaklaşımın da temellerini oluşturmuştur. Bu temel üzerine asıl binayı inşa eden ve realizme klasik formunu veren ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında Hans Morgenthau olmuştur diyebiliriz (Bedirhanoglu 2012: 258-264, Morgenthau 1970). Morgenthau “ Devlet adamlarının güç olarak tanımlanan çıkarlar kapsamında düşünüp hareket ettiklerini farzediyoruz ve tarihten edindiğimiz kanıtlar bu farzı doğruluyor” (Viotti & Kauppi 2014: 184) derken güç kavramını uluslararası ilişkilerin ana odağına oturtmuştur. Morgenthau’nun geliştirdiği realist yaklaşımda, uluslararası genelle düzenleyici bir otoritenin yokluğu nedeniyle temel ve süreklilik arz eden bir güvenlik sorunu bulunmaktadır. Böylesi bir durumda da devletlerin güçlerini arttırmaktan daha yaşamsal bir amaç görülmemektedir. Zira aksi bir hal varlıklarını tehdit eden yaşamsal bir sorunu gündeme getirecektir. Bu varsayım dayalı olarak politika geliştiren devletlerin, idealistlerin öne çıkarttığı “barış”, “adalet” gibi hedefleri gündeme dahi almamaları murat edilen güvenliği realize etmeye yetmemiştir. Bu konuda İkinci Dünya Savaşı iyi bir örnek olarak tarihteki yerini almıştır (Bedirhanoglu 2012: 258-264).

Bütün karşıtlığına rağmen realistlerin ve idealistlerin vazgeçemediği temel çözümleme birimi ulus-devletlerdir. Hatta o kadar ki uluslararası önemli örgütler bile ulus-devletlerin temel belirleyici aktör vasfına yetişememektedirler. Bu iki akımın bir başka buluştuğu nokta da devletlerin rasyonel karar vermelerine dair şüphe duymamış olmalarıdır. Realistler de idealistler de devletin rasyonel karar aldığını varsayar. Bu durum iç politik analizlere ilişkin olası incelemeleri gündeme almamalarını beraberinde getirmektedir. Üçüncü olarak her iki yaklaşımın buluştuğu yer devletlerin kendi sınırları içerisinde mutlak egemen oldukları, iç egemenliklerine dair bir şüphe üzerinde durmadıklarıdır (Bedirhanoglu 2012: 258-264).

Uluslararası devletlerle ilgili olarak yürüyen bir başka tartışma da uluslararası toplumun bu en öne çıkan aktörlerinin meşruiyetine dairdir. Bu noktada “çoğulcular” ve “dayanışmacılar” olarak isimlendirilen ve konuya iki ayrı açıdan bakan yaklaşım dikkat çekmektedir.

Uluslararası Toplumda Dayanışmacılar ve Çoğulcular Açısından Bakmak

Realist ve idealist görüşün uzlaştığı noktalardan biri devletlerin egemen, eşit ve bağımsız oldukları varsayımıdır. Özellikle de iç egemenlikleri şüphe götürmez şekilde tamdır. Uluslararası alanda da birbirlerine meşru haller dışında (insani müdahale, meşru müdafaa gibi.) müdahale etmemeleri de gereklidir. En azından uluslararası hukuk bu tür müdahaleleri yasaklamıştır. Bu haliyle bakıldığında bir üst erkin olmaması uluslararası toplumu önemli ölçüde anarşik bir kimliğe büründürmektedir. Buna karşın belli ölçülerde (uluslararası hala anlaşmalar yaygın olarak var ve hala savaşlar dışında da çözüm yolları mevcut) karşılıklı çıkar ve kuralların varlığı ise toplumsal karakteri korumasına neden olmaktadır (Nardin 2012).

Tüm bu kurgu sıfır toplamlı bir oyunun kurgusu gibi görünmektedir. Bir devlet kazanınca diğerinin kaybettiği bir oyun. Oysa pandemi gibi küresel çapta etkin problemlerde tüm devletlerin aynı safta yer aldığı gerçeği ortadadır. Benzer önerme “barış”ın da tüm devletlerin çıkarına olduğu iddiasında gündeme gelmiş olsa da silah üreten devletler için kazancın “barış”tan geçmeyeceği aşikardır. Günümüzde barışı korumayı kendine hedef seçmiş olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde yer alan beş daimi üyenin dünyanın en büyük silah üreticileri olduğunu dikkate alacak olursak, “barış” istemeye dair samimiyet tartışılmaya mahkum kalmaktadır. Nitekim dünyada hemen hiç durmayan ve şiddeti zaman zaman yükselen düşük yoğunlukta silahlı çatışmaların, artan terörizmin, devletlerin silahlanma yarışında hız kesmemiş olması düşündürücüdür.

Çatışma alan ve kulvarlarının geniş olduğu dünyada silah kullanımını meşrulaştıran yaklaşımlar da dikkat çekici düzeydedir. Esasen silah kullanımının meşru sayıldığı, başka bir ifade ile savaşı “adil”leştiren kuramlar dinsel metinlerden, ortaçağ düşüncesine, oradan da günümüze gelişim göstererek gelmiştir. Silah kullanımını her ne kadar realistler sadece çıkarlar söz konusu olduğunda kullanmanın meşruluğunu iddia etseler de gelişen insan hakları algısı, dinsel öğretiler, vicdani sorgular, uluslararası hukukun gelişimi bu kullanımın daha zaruri/kabul edilebilir bir referansa dayandırılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu arada ne pahasına olursa olsun silah kullanımını reddeden “pasifist” bir yaklaşım da mevcuttur (Nardin 2012: 383).

Uluslararası toplumun güç kullanımına dair meşruiyet sınırlarının tartışılmasına ek olarak bir tartışma sorusu da mevcuttur: “Meşru uluslararası toplum üyeleri kimlerden oluşmalıdır?”. Bu soruya verilen cevaplar iki ana akımı ortaya çıkartmıştır: “Çoğulcular” ve “dayanımacılar”.

Genel hatlarıyla açıklamak gerekirse Çoğulcular, devletlerin aralarında uymak zorunda olduğu genel kurallar olduğunu (anlaşmalar, teamüller, insan haklarına temel oluşturan değerler gibi) ve bu kurallara uyulduğu takdirde o devleti uluslararası toplumun meşru bir parçası haline getirebildiğini, devletlerin iç yapısal özelliklerinin (yönetim şekli, ideolojik yapısı vb) ise önem taşımadığını ve monotip bir yapının devletlerden beklenmemesi gerektiğini savunmaktadırlar (Nardin 2012: 385).

Dayanımacılar ise, devletlerin geliştirmek üzere üzerinde uzlaştıkları genel değerler olduğunu, bu değerlere bağlı olmayan devletlerin uluslararası toplumun meşru birer üyesi olamayacaklarını iddia etmektedirler. Bu yönüyle bakıldığında çoğulculara göre meşruluk çizgisini daha erken çekmektedirler (Nardin 2012: 383).

Çoğulcu anlayışı en çok savunanlar arasında gösterilen John Rawls, farklı toplumların taşıdığı kültürel, siyasal, ekonomik farklılıkların uluslararasıdaki bazı temel değerlere saygı gösterilmesi halinde makul bir durum olarak kabul görebileceğini ifade etmektedir. Bu genel değerleri de devletlerin birbirlerinin siyasal egemenliklerine ve toprak bütünlüklerine saygı göstermesi, anlaşmalar hukukuna ve savaş hukukuna uymak ve devletlerin uluslararasıdaki yoksulluk gibi sorunları hafifletmeye yönelik işbirliklerine destek vermek şeklinde açıklamıştır (Nardin 2012: 386). Gerçi bu açıklamada yoksullukla mücadele etmede işbirliğine girmeden yoksulluğun kaynağına dair yapılan tartışmaların farklılığı ideolojik bir farklılığı da doğurduğunu ve böylesi bir durumda işbirliği olanağının kalmayacağını da hatırlamakta yarar vardır. Zira birçok görüşe göre yoksulluğun nedenleri arasında gelişmiş ülkelerin kar üst düzeye çıkarma çabaları da bulunmaktadır. Böyle bir durumda işbirliğine girmek gelişmiş devletlerin kazançlarından feragatle mümkün olabilecektir.

Dayanışmacı düşünür Allen Buchanan ise Rawls'a yönelik eleştirilerinde ahlaken meşru bir uluslararası düzenin ancak ahlaken meşru devletlerce oluşabileceğini iddia ederken, eğer liberal ilkeler bir devletin iç işlerinde geçerliyse dış politikasında da bu ilkelere uygun devletlerle temas halinde olunmalıdır demektedir. Rawls'a benzer şekilde bir eleştiri de Kok Chor Tan tarafından yapılmıştır. Tan, "meşru olan bir devlet meşru olmayan bir devleti uluslararası toplumun üyesi olarak kabul ederse kendi ilkelerini çiğnemiş olur demiş"tir (Nardin 2012: 386).

Görülebileceği üzere iki bakış açısı da ortak paydaların uluslararası varlığını savunmakla beraber dayanışmacılar ortak paydalar konusunda daha dar bir kalıbı tercih etmektedirler. Dayanışmacılara göre daha bütünlükçü bir dünya, daha meşru bir uluslararası toplumla mümkündür. Çoğulcuların ise farklılıklara daha toleranslı bir yaklaşımı aşıkardır. Çoğulcular için bütünlükçü sadece temel değerler çevresinde olmakla yetinilecek bir durumdur. Böylesi bir yapıyı hem daha adil hem de daha liberal bulmaktadırlar.

Diğer taraftan da dünyanın git gide daha bütünlükçü bir gezegene dönüştüğü gerçeğini de gözden kaçırmamak gerekmektedir. Kişisel düzeyde bile bakıldığında Facebook, Skype, Facetime gibi akıllı telefon uygulamalarıyla binlerce kilometre uzaktan arkadaşlıklar bile günlük olarak yürütülebilmektedir (Viotti & Kauppi 2014:5). Bu düzeyde dahi küresel köyün bütünlükçü olduğunu iddia etmek olanaksızdır.

Özellikle teknolojinin gelişimine paralel gelişen kültürel dönüşüm genellikle geri kalmış toplumların, gelişmiş toplumların kültürel değerlerini tanıdığı bir ivmeyle ilerlemektedir. Olumlanan farklı kültür geri kalmış kültürü ve değerleri dönüştürücü bir etki de barındırmaktadır. Bu nedenle o toplumlarda popüler kültüre eleştiriler de artmakta (Viotti & Kauppi 2014: 5) bu durum yabancı düşmanlığına kadar uzanabilmektedir. Sonuçta bu süreç istemsiz bir bütünlükçü sürecidir. Bir nevi benzeşimdir. Küresel çapta değerlerin ortaklaşmasına katkı sağlayan bir yanı da vardır. Ancak unutulmamalıdır bu durum ki ciddi bir dirençle beraber var olan bir durumdur. Örneğin aynı ülkede bir yandan anti-Amerikanlık yükselirken aynı zamanda Amerikan yumuşak gücünde artış da izlenebilmektedir. Popüler kültürün her koşulda çekici bir yanının varlığını inkar etmek zordur (Nye 2005: 23-25).

Bu noktaya kadar güçlünün güçsüzle mücadelesinde ortaya çıkan bileşke üzerinde konuşmuş olduk. Tarafları olan sıfır toplamlı bir oyunun olası farklı halleri üzerine kısıtlı açılardan ama fikir vermeye yetecek seviyede paylaşım yapılmış oldu. Oysa Dünya Sağlık Örgütü'nin 6. evre pandemi uyarısı ile tarafları geleneksel taraflar olmayan, hatta önceki karşılıklı tarafları aynı safta buluşturan bir Covid-19 saldırısı ile dünya karşı karşıya gelmiştir.

6. Evre Pandemi Uyarısının Olası Yansımaları

Umberto Eco (2014: 15-16) "Düşman Yaratmak" isimli eserinde "İtalyanların dış düşmanları yoktur veya en azından düşmanlarının kim olduğunu kararlaştırmak için anlaşmaya varacak durumda değiller, çünkü birbirleriyle savaşmakla meşguller: Pisa'ya karşı Lucca, Guelf'lere karşı Ghibellin'ler, Kuzeye karşı Güney, faşistlere karşı partizanlar, mafyaya karşı devlet, hükümete karşı hakimler..." şeklinde bir tespitte bulunurken "düşman"ın bir toplumu bir araya getirmekteki hünerine gönderme yaparak anlatımını sürdürmüştü. Başka bir ifade ile düşmanlar toplumları kenetleyen, birbirleriyle çatışmalarına son veren, aradaki sorun alanlarına çözümü hızlandıran sihirli bir el gibi işe yaramaktadır demektedir.

Bu açıdan bakıldığında Covid-19 adeta gücünü birbirine harcayan uluslararası toplumu birleştirme olasılığı taşıyan, Eco'nun da vurguladığı o "düşman" gibi belirmiştir diyebiliriz. Covid-19 ile mücadelede, pandemi olması dolayısıyla tek bir devletin başarılı olabilme ihtimali yoktur. Dünya belki de tarih boyunca gördüğü en önemli ortak paydasıyla yüz yüze gelmiştir. Belki de asıl soru şu andan sonrası için gündeme gelecektir. Bu süreç uluslararası sistemin şimdiye kadar gözlemlenen temel motivasyonları üzerinden mi devam edecektir yoksa insanlık yeni bir bakış açısıyla ulusal çıkar yerine küresel çıkar kavramını yerleştirebilecek midir? Bu süreci uluslararası toplum Rawls'ın önerdiği gibi farklılıkları koruyan ama işbirliğini ihmal etmeyen bir yaklaşımla mı yönetecektir? Yoksa Buchanan'ın önerdiği şekliyle dayanışmacı bir ruhla farklılıkları bastırıp hakim gücün ve değerlerin çizgisiyle ve meşru gördüğü dayatmacı bir yöntemle mi?

Her şeyden önce dikkate alınmasında yarar olacak hususların başında bu sürecin karşılıklı bağımlılık ve gereklilik içeren bir süreç olduğudur. Devletlerin ulusal çıkarı bu defa diğer devletlerin kazanmasıyla olası hale gelmektedir ki, bu önceki ezberi bozan, başka bir deyişle Martin Wight'ın tasviriyle "sıfır toplamlı oyun"un dışında bir oyundur. Bu defa devletlerin tamamı aynı takımdadır. Bu durumda Hedley Bull'un iddia ettiği gibi "anarşik toplum" özellikleriyle, kırılğan normatif bir düzenle, dayanışmacılıkla çoğulculuk arasında savrulan kararsız ve kaotik (Heywood 2013: 607) bir yapıyla Covid-19 gibi küresel sorunlara çözüm üretebilmek sorunun içeriği dikkate alındığında mümkün görülmemektedir. Uluslararası sistemin artık "realist"lerin iddia ettiği gibi her biri bağımsız bir ada olan devletlerden müteşekkil bir "devletler sistemi" olmadığı, daha çok "devletler topluluğu" halinde algılandığı açıktır. Böylece güçlülerin koparttıklarını kar saydıkları bir dönemden, karşılıklı saygı ve anlayış hatta şevkat içeren tek ve bütünsel bir imaja sahip uluslararası toplum modellerine evrilmeler beklenmektedir (Heywood 2013: 608). Aslında böylesi gelişmeler her ne kadar realist kuramın ağırlığını hissettirdiği, klasik güç dengesi sisteminin ya da gevşek iki kutuplu sistemin yaşandığı dönemlerde zor hayal edilse de Morton Kaplan'ın uluslararası sistem tipolojilerini teorik düzeyde geliştirdiği çalışmasında "evrensel sistem" ve "hijerarşik sistem" olarak yer bulabilmiştir. Evrensel sistem bir dünya devleti konfederasyonu gibi hayal edilebilir. Bu sistemde devletler hala vardır fakat ulusal çıkar kavramı, küresel çıkardan sonra gelmektedir. Bu ifade her ne kadar ezber bozan bir içerikte ise de Covid-19'la mücadele pratikleri devletlerin öncesine oranla daha fazla küresel odaklı düşündüklerini göstermektedir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü Dr. Tedros Ghebreyesus ile yaptığı video konferansta yapmış olduğu sunumunda başta DSÖ olmak üzere tüm küresel paydaşlarla işbirliğini en üst düzeyde devam ettirdiklerini vurguladı. Bakan Koca, "Biz her zaman güçlü bir DSÖ'ye olan ihtiyacın altını çizdik. Bu eşi benzeri görülmemiş tehdit karşısında, dayanışma en önemli silahımızdır. Bu süreçte, çatışmaları, karşıt görüşleri bir kenara bırakıp ilk olarak çözüme odaklanmalıyız. Bu zorlu günleri atlattıktan sonra ise nerede yanlış yaptığımızı hep birlikte değerlendirmeliyiz" diyerek bu olguyu somut ifadelerle dile getirmiştir (Milliyet Gazetesi 2020). Bu süreçte Dünya Sağlık Örgütü'ne en sert eleştirileri yönelten ve adeta bu örgütü Çin Halk Cumhuriyeti ile işbirliği içinde taraflı çalışmakla suçlayan Donald Trump'ın bile aslında o popülist söyleminin örttüğü bir işbirliği ve dayanışma gereksinimini reddedemediği gerçeği durmaktadır. Bu konuda Dr. Tedos Ghebreyesus, ABD Başkanı Trump'ın, ülkesinin Dünya Sağlık Örgütü'ne sağladığı fonu askıya alması ile ilgili kendisine yöneltilen bir soruya tek cümle ile cevap vermiştir: "Aslında sürekli temas halindeyiz ve birlikte çalışıyoruz." (NTV 2020).

Sonuç

Dünya Sağlık Örgütü'nün altıncı evre pandemi ilanı, bir süredir uluslararası ilişkilerin sürdürülebilir olmaktan git gide uzaklaştığı dünya üzerine düşünen ve yazarları yeniden okumamıza neden olan bir süreci başlatmıştır. Belki de zaten biliyorduk ve tahmin ediyorduk dediklerimizi soyut alandan somut alana nasıl taşıyabiliriz, yeni değerler değilse de yaşama geçmemiş eski değerleri nasıl hayata geçirebiliriz konusu bir süre üzerine çalışılacak yeni bir alan olarak belirlemiştir. Artık her milletin bir başkasını aşağıladığı, yok saydığı önemsizleştiği bir dönemin sonuna gelindiği aşikar görülmektedir. Zira böylesi bir kamplaşmanın kazananının olmayacağı kesinleşmiştir. Bu farklılıkların yok edilmesi değil ahlakın yükselmesi olarak okunmalıdır. Yuval Noah Harari (2018: 172-173), "21. Yüzyıl için 21 Ders" isimli çalışmasında yer verdiği derslerden birini "hoşgörü" olarak seçmiştir. Bu başlıkta hiçbir insan grubunun bir diğerine göre üstün olmadığı vurgusu üzerinden anlatımını sürdürürken kendisinin mensubu olduğu Yahudi topluluklarına da kendilerini üstün görmelerinden dolayı ağır eleştirilerini esirgememiştir. Bu reaksiyon belki de uluslararası toplumu oluşturan her bir hücrenin uluslararası süreçlerde söz sahibi olmasını en azından gerekli hatta zorunlu bu dönemlerde daha iyi anlaşılmalıdır. Artık hiçbir küresel güç Wallerstein'ın çevreye tanımladığı unsurları yok sayarak küresel çözümler üretmeyecektir. Bu an uluslararası toplumun bir nevi uzlaşma – "consensus" arama anıdır. Belki Morton Kaplan'ın "hijerarşik" sistemindeki kadar otoriter bir formda değil ama yine aynı düşünürün "evrensel" sistemindeki kadar entegre ve küresel düşünen, aynı zamanda farklılıkları yok etmeyi hedeflemeyen bir model ile uluslararası sistemi inşa etmeye çalışmak bir sonraki pandemide çok daha başarılı bir küresel savunmayı garanti edebilecektir.

Kaplan'ın "evrensel sistem"i daha demokratik bir uluslararası toplum yönetimini gerekli kılmaktadır. Bu takdirde gerçeklerle yüzleşmenin, yaşanan sorunların asıl gerekçelerini örtmek yerine, gerekçe ne kadar can sıkıcı olursa olsun bunu açıkça ortaya koymanın zamanının yaklaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Uluslararası devletlerin gizli niyet ve gündemlerinin olması bundan sonraki dünyada işbirliği olanaklarına vurulacak en büyük darbe olarak belirebilecektir. Öyleyse idealistlerin "barış" arzusu savaş sonrası durumu sabitleme telaşından öteye geçmeli, adil, makul, samimi, gerçek ve sürdürülebilir bir zemine oturtulmalıdır. Michiko Kakutani'nin (2018: 124) "Hakikatin Ölümü" isimli eserinde her ne kadar Amerika Birleşik Devletleri'ni odağa alarak yaptığı analizde kullandığı "hakikat olmazsa, demokrasi topallar" ifadesi bundan sonraki sürecin şeffaflığa duyduğu gereksinimi ortaya koyacak niteliktedir. Bu ifadeden çok daha önce "Hans Morgenthau'nun realist bakış açısı, onu bir dünya devleti olmadan kalıcı bir barış olamayacağı sonucuna götürmüştür. Ayrıca Morgenthau, dünya topluluğu oluncaya kadar dünya hükümeti olamayacağını ve ulusal karar vericiler bilge bir diplomasiyi tercih ederek dünya gerginliklerini çözmedikçe veya çözme yoluna girmedikçe, bir dünya topluluğu algısının oluşamayacağını ifade etmiştir (Speer 1968).

Konu iki taraflı ele alınmalıdır. Sadece güçlülerin güçsüzlere dayatmaları, ezenin ezilene sundukları ve dolayısıyla güçsüz tarafın "edilgen"liği üzerinden irdelenirse hataya düşülebilecektir. Zira güçsüz olanın en etken olduğu dönemlerden birini yaşamaktadır dünya. Bu süreç topyekun bir arada olmayı gerektiren bir süreçtir. İşbirlikleri yaşamsal sonuçlar doğuracak cinstendir. Bu nedenle işbirliğinin her bir parçası aynı samimiyet ve ciddiyetle ortaklığa girmelidir. Pandemiyle savaşılan bir süreçte bu taşların oturmasını beklemek gibi bir lükse hiçbir devlet sahip değildir. Bu nedenle önceki ezberler unutulmuş değil ancak terkedilerek yeni doğrularda buluşmak kaçınılmaz görünmektedir. Bahsedilen bir çok kişi için

oldukça ütopyik bir talep gibi gelse de dünyadaki değişimin hızını içindeyken fark etmek çoğu kez imkansız olduğundan ara sıra sürece dışarıdan bakmak yerinde olacaktır. Örneğin, George Friedman (2013: 316) "Gelecek 100 Yıl" adlı eserinde "bugünlerde doğan ve 22. yüzyılı görecek insanlar var. Çocukluk dönemim olan 1950'lerde 21.yy benim daha sonra yaşayacağım gerçeğin ötesinde bir bilimkurgu ile ilişkilendirilmiş bir düşünceydi. Analitik zekaya sahip insanlar geçen asırları hayal kuranlara bırakıp geleceğe odaklanacaklardır" derken değişimin hayal gücünü zorlayan hız ve tarzda olduğunu bu nedenle geçmişteki ezberlerin tekrarıyla geleceği inşa etmenin imkansızlığına vurgu yapmaktadır.

Umberto Eco'nun (2014) dediği gibi, bazen bir araya gelmek, üst kimliği sahiplenmek, bütünü korumak için bir "düşman"a gerek vardır. Covid-19'un devletler topluluğundan bir uluslararası toplum yaratması bu anlamda misyonunu tam olarak yerine getirmesi anlamına gelecektir.

Kaynakça

- Aljazeera Türk (2014). Erdoğan: Dünya 5'ten Büyüktür. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-dunya-5ten-buyuktur> (Erişim: 01.05.2020)
- Arı, T. (2008). Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika. 7. Baskı, Marmara Kitap Merkezi Yayınları - Bursa
- Armaoğlu, F. (1988). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi. İş Bankası Kültür Yayınları - Ankara
- Bedirhanoglu, P. (2012). Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler. İçinde: G. Atılğan & Aytekin, E.A. (ed.), Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler ve Disiplinlerarası İlişkiler. 2. Basım, Yordam Kitabevi – İstanbul, s.258-264
- Eco, U. (2014). Düşman Yaratmak. 1. Baskı, Doğan Egmont Yayıncılık - İstanbul
- Friedman, G. (2013). Gelecek 100 Yıl: 21.Yüzyıl İçin Öngörüler. 6. Baskı, Pegasus Yayınları - İstanbul
- Harari Y. N. (2018). 21. Yüzyıl İçin 21 Ders. Kolektif Yayınları - İstanbul
- Heywood, A. (2013). Küresel Siyaset. 1. Baskı, Liberte Yayınları - Ankara
- Milliyet Gazetesi (2020). Son Dakika! Sağlık Bakanı Fahrettin Koca DSÖ'ye Türkiye'nin Corona Virüs Mücadelesini Anlattı! <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/son-dakika-saglik-bakani-fahrettin-koca-dsoye-turkiyenin-coronavirus-mucadelesini-anlatti-6202626> (Erişim: 30.04.2020)
- Morgenthau, H. (1970). Uluslararası Politika. Cilt 1, Türk Siyasal İlimler Derneği Yayınları, Sevinç Matbaası - Ankara.
- Nardin T. (2012). Uluslararası Siyaset Teorisi. İçinde: Uluslararası İlişkiler Teorileri, S. Burchill, Linklater, A., Donnelly J. vd. (ed.), Küre Yayınları - İstanbul, ss.384-385
- NTV Haber (2020). Dünya Sağlık Örgütü ve ABD'den Art Arda Açıklamalar (Trump'ın Çin ile Virüs Savaşı). <https://www.ntv.com.tr/dunya/dunya-saglik-orgutu-veabdden-art-arda-aciklamalar-trumpin-cin-ile-virus-savasi,X7qcVmHswE6tPjMRCtlbHQ> (Erişim: 29.04.2020)
- Nye Jr. J. S. (2005). Soft Power: The Means To Success In World Politics. INGRAM PUBLISHER SERVICES US - New York.

- Sönmezoğlu, F. (2000). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi. Filiz Kitabevi - İstanbul
- Speer, J. P. (1968). Hans Morgenthau and the World State. World Politics, Volume 20, Issue 2, pp.207-227, <https://www.cambridge.org/core/journals/worldpolitics/article/hans-morgenthau-and-the-world-state/B0FE617F7A00964343F83BCA376093A1> (Erişim: 03.05.2020)
- Türk Dil Kurumu (2020). Türkçe Sözlük. <https://sozluk.tdk.gov.tr/> (erişim: 03.05.2020)
- Üste, A. N. (2018). İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa'da Güç Dengesi ve Hitler'in Güç Dengesi Politikası. İçinde: New Trends In Economics And Administrative Science, Proceeding of International Congress of Economics and Administrative Science, Detay Yayıncılık - İzmir, ss.1197-1207
- Viotti, P. R., Kauppi, M. V. (2014). Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti. Pearson Nobey Yayınları - Ankara
- Wallerstein I. (2004.) World-Systems Analysis: An Introduction. Duke University Press - Durham and London
- WHO (2020a). About Pandemic Phases. <http://www.euro.who.int/en/health-topics/communicable-diseases/influenza/data-and-statistics/pandemic-influenza/about-pandemic-phases> (Erişim: 15.04.2020)
- WHO (2020b). Past Pandemics Raport. <http://www.euro.who.int/en/health-topics/communicable-diseases/influenza/pandemic-influenza/past-pandemics> (Erişim: 15.04.2020)